

Doelgroep-onderzoek of bureau-analyse?

Renkema, Jan; Wijnstekers, M.

Published in:
Taalgebruik Ontrafeld

Publication date:
1997

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Renkema, J., & Wijnstekers, M. (1997). Doelgroep-onderzoek of bureau-analyse? In H. van den Bergh, D. Janssen, N. Bertens, & M. Damen (Eds.), *Taalgebruik Ontrafeld* (pp. 365-373). Dordrecht: Foris.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright, please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

DOELGROEP-ONDERZOEK OF BUREAU-ANALYSE?¹

Jan Renkema en Miranda Wijnstekers

Samenvatting

Doelgroep- en tekstgerichte pretesten kunnen de kwaliteit van de uiteindelijke tekst vergroten. Een doelgroepgerichte pretest is weliswaar duurder maar zou ook betere resultaten opleveren. Een rechtstreekse vergelijking tussen beide pretestmethoden is echter nooit gemaakt. In dit onderzoek wordt de effectiviteit van de meest gehanteerde doelgroepgerichte pretest (de plus-en-minmethode) vergeleken met de effectiviteit van een recente tekstgerichte pretest (de CCC-analyse). In tegenstelling tot de verwachting leverde de tekstgerichte pretest meer revisievoorstellen op dan de doelgroepgerichte pretest.

1. Inleiding

De vraag naar goede methoden voor het uitvoeren van pretesten is toegenomen. Door het uitvoeren van een pretest kan een tekst optimaal worden afgestemd op de doelgroep en wordt de kans verkleind dat er ongewenste effecten optreden. In navolging van onder meer Schriver (1989) en De Jong en Schellens (1995) is in dit onderzoek pretesten opgevat als de beschrijving van het proces waarbij op een min of meer systematische manier gegevens worden verzameld voor de publieksafstemming van een tekst. Met andere woorden: bij het nagaan in hoeverre een (concept)tekst geschikt is voor de beoogde doelgroep kan gebruik worden gemaakt van die doelgroep, maar kunnen ook methoden gehanteerd worden waarbij de doelgroep niet wordt ingeschakeld.

Het raadplegen van een doelgroep als methode van pretesten wordt superieur geacht aan andere methoden, omdat een doelgroepgerichte methode rechtstreeks onderzoekt wat bij andere methoden via een omweg gebeurt, namelijk het inschatten van problemen die een doelgroep mogelijk met een tekst heeft. Er is echter nog maar weinig vergelijkend onderzoek. Aangezien het raadplegen van een doelgroep veel meer kosten met zich meebrengt dan een bureau-analyse, is in dit onderzoek gekeken in hoeverre evidentie kan worden aangedragen voor de veronderstelde meerwaarde van het raadplegen van een doelgroep. Het onderzoek is onderdeel van een project waarin ook wordt onderzocht welke pretestmethode de beste tekstrevisie oplevert (zie Wijnstekers, 1996).

1.1 Methodenvergelijking

Er bestaan allerlei benaderingen en methoden voor het pretesten van voorlichtingsmateriaal. Schriver (1989) verdeelt de pretestmethoden in drie categorieën:

1. tekstgerichte methoden;
2. expertgerichte methoden;
3. lezgergerichte methoden.

Schraver beschrijft haar classificatie als een continuüm met als uiteinden tekstgerichte en lezergerichte methoden. Daartussenin plaatst zij het raadplegen van een expert, de zogenoemde expertgerichte methoden. Onder de tekstgerichte methode verstaat zij het pretesten van een tekst door de auteur van de tekst of een voorlichter. Bij tekstgerichte methoden wordt geen hulp van derden ingeschakeld. In deze categorie pretestmethoden vallen ondermeer leesbaarheidsformules en checklists (ook wel bureau-analyses).

Bij expertgerichte methoden worden experts met een specifieke deskundigheid geraadpleegd. Deze deskundigheid kan uiteenlopen van vakinhoudelijke kennis tot doelgroepdeskundigheid. Bij lezergerichte methoden, ook wel doelgroepgerichte methoden genoemd, wordt de tekst voorgelegd aan een steekproef uit de doelgroep, en wordt dus de doelgroep zelf geraadpleegd. In deze categorie pretestmethoden vallen bijvoorbeeld de checklist en de plus-en-minmethode.

Schraver veronderstelt dat lezergerichte methoden meer en explicietere informatie opleveren dan tekstgerichte methoden. Bovendien zijn tekstgerichte methoden niet alleen impliciet, maar zouden deze methoden ook vooral de meer lokale problemen aan het licht brengen, op woord- en zinsniveau, en niet de meer globale problemen op alinea-niveau en met betrekking tot de inhoud en de structuur van de tekst.

Een goed voorbeeld van een tekstgerichte methode is het functioneel evaluatieschema van Lentz en Pander Maat (1993). Dit schema is speciaal ontworpen voor voorlichtingsteksten over subsidies. Lentz en Pander Maat hebben dit schema ontwikkeld omdat naar hun oordeel de tekstgerichte benaderingen in de literatuur ten onrechte gediskwalificeerd worden. En, hoewel verschillende beoordelaars met dit schema tot verschillende conclusies komen, concluderen zij wel dat dit schema een goede ondersteuning biedt bij het zo complexe evaluatieproces. Ook in Sanders en Sanders (1996) wordt tekstanalyse gebruikt als evaluatie-instrument bij tekstherziening. Hun analyse richt zich met name op de structuurproblemen zoals: discontinuïteit, onduidelijke hiërarchie, onvoldoende explicietheid en object- versus lezergerichtheid. Tekstherziening op basis van deze structuuranalyse leidde tot beter begrip en hogere tekstwaardering. De hier besproken tekstgerichte methoden richten zich op een speciaal teksttype (voorlichtingsteksten) of concentreren zich op een bepaald tekstniveau (de structuur).

In deze bijdrage worden twee soorten algemene pretestmethoden met elkaar vergeleken, namelijk een tekstgerichte methode die alle tekstniveaus in de analyse betreft en is ontwikkeld voor allerlei soorten teksten en een doelgroepgerichte (lezergerichte) methode die eveneens geen beperkingen kent voor tekstniveau en teksttype.

1.2 Een algemene tekstgerichte pretest: de CCC-analyse

Een zeer recente tekstgerichte pretestmethode is het evaluatiemodel voor tekstkwaliteit van Renkema (1996). Dit evaluatiemodel wordt ook wel CCC-model genoemd, naar de drie criteria waarop teksten worden beoordeeld, te weten correspondentie, consistentie en correctheid. Met het correspondentie-criterium wordt bedoeld dat een tekstschrijver aansluiting moet zoeken bij de lezer. Een goede tekstschrijver wil niet alleen eigen doelen - of die van de opdrachtgever - bereiken, maar

houdt ook rekening met de behoeften van de lezer. Een schending van het correspondentie criterium wordt veroorzaakt door verkeerde keuzes. Het tweede criterium is het consistentie criterium. Met dit criterium wordt bedoeld dat een eenmaal gemaakte keuze consequent moet worden volgehouden. Het gaat hier bijvoorbeeld om het consequent volhouden van een bepaald indelingsprincipe of het vermijden van stijlbreuken. Een afwijking van eerder gemaakte keuzes doet volgens dit model afbreuk aan de tekstkwaliteit. Het correctheidscriterium ten slotte houdt in dat de algemene regels voor taalgebruik worden gehanteerd. Dit betekent bijvoorbeeld: in een tekst bij elkaar zetten wat bij elkaar hoort, of geen fouten maken in zinsbouw en woordkeus.

Per criterium worden vijf categorieën onderscheiden: teksttype, inhoud, opbouw, formulering en presentatie. De CCC-analyse staat hieronder schematisch weergegeven. Het overzicht moet worden gelezen van links naar rechts en van boven naar beneden.

Tabel 1. *Het CCC-model.*

Correspondentie	Consistentie	Correctheid
<i>A Teksttype</i>		
1 geschiktheid	2 genrezuiverheid	3 toepassing genreregels
<i>B Inhoud</i>		
4 voldoende informatie	5 overeenstemming tussen feiten	6 juistheid van gegevens
<i>C Opbouw</i>		
7 voldoende samenhang	8 consequente opbouw	9 correcte verbindingswoorden
<i>D Formulering</i>		
10 gepaste formulering	11 eenheid van stijl	12 correcte zinsbouw en woordkeus
<i>E Presentatie</i>		
13 gepaste toon	14 afstemming tekst en vormgeving	15 correcte spelling en interpunctie

1.3 Een algemene doelgroepgerichte pretest: de plus-en-minmethode

Door haar eenvoud en brede toepasbaarheid is de plus-en-minmethode een van de meest populaire pretestmethoden voor schriftelijk voorlichtingsmateriaal. De methode is vooral van belang vanwege de verscheidenheid aan tekstproblemen die ermee kunnen worden opgespoord. In dit onderzoek wordt de in Vroom (1987) uitgewerkte variant, die het meest uitgebreid in de literatuur is beschreven, als standaard gehanteerd.

Het werken met de plus-en-methode gaat globaal als volgt. Een tekst wordt onderverdeeld in 'content units', teksteenheden van beperkte omvang. Dit kunnen alinea's zijn, maar ook tabellen of illustraties. De content units zijn niet aangebracht in de tekst die aan de proefpersonen wordt voorgelegd. Aan de proefpersonen wordt gevraagd de tekst te lezen en tijdens het lezen plussen en minnen te zetten bij passages die ze, om welke reden dan ook, goed of slecht vinden. Na het lezen wordt de tekst per 'content unit' doorgesproken met de proefpersoon. Ook 'content units' waarbij de

Jan Renkema en Miranda Wijnstekers

proefpersoon geen plus of min heeft gezet, worden besproken. De gegevens worden kwalitatief verwerkt, de hoeveelheid plussen of minnen speelt in principe geen rol. Op basis van de aldus verkregen resultaten wordt een tekstrevisie uitgevoerd.

1.4 De onderzoeksvragen

In dit onderzoek zijn de volgende vragen onderzocht voor een doelgroepgerichte pretest (de plus-en-minmethode) en een tekstgerichte pretest (de CCC-analyse).

1. Welke methode brengt meer problemen aan het licht (zowel kwalitatief als kwantitatief)?
2. Verschillen de methoden in problemen die ze aan het licht brengen (lokale of globale problemen)?

2. Onderzoeksopzet

Materiaal

Het materiaal bestond uit drie bewonersbrieven van de gemeente Tilburg. Het ging hier om brieven met als onderwerp: waterschapsbelasting, grondwateronderzoek en overlast door hondenpoep. De brieven verschilden qua aard van de (tekst)problemen, maar ze waren goed vergelijkbaar vanwege het algemene onderwerp (voor iedereen van belang) en de doelgroep (algemeen publiek).

Proefpersonen

In het eerste onderzoek analyseerden 20 letterenstudenten de drie bewonersbrieven op basis van het CCC-model, met als doel tekortkomingen in de teksten op te sporen. Elke tekst werd door zes of zeven studenten bekeken. De studenten waren doctoraalstudent aan de Letterenfaculteit van de KUB. Deze groep proefpersonen wordt verder aangeduid als 'beoordelaars'. In het tweede onderzoek beoordeelden 180 proefpersonen uit de doelgroep de bewonersbrieven met behulp van de plus-en-minmethode. Onder leiding van een proefleider werd elke tekst door 60 personen beoordeeld. Evenveel mannen als vrouwen beoordeelden de teksten. Alle proefpersonen beheersten de Nederlandse taal goed.

Ontwerp

Voor het onderzoek werden de beoordelaars willekeurig in drie groepen verdeeld. Elke groep kreeg één van de drie brieven. Elke proefpersoon beoordeelde eerst een tekst volgens het CCC-model en daarna een andere tekst volgens de plus-en-minmethode (afgenomen bij vier lezers uit de doelgroep).

Revisieformulier

Alineaniveau

Het gaat op dit niveau om volledige alinea's. Als je uit een alinea bijvoorbeeld enkele zinnen wilt weglaten, dat geef je dat pas aan bij het volgende onderdeel, zinsniveau.

Geef per alinea aan of je:

1. de alinea wilt schrappen;
2. de alinea wilt verplaatsen (zo ja, geef dan de nieuwe alinea-volgorde aan);

3. een alinea wilt toevoegen (zo ja, geef dan in kernwoorden aan om welke informatie het gaat, en op welke positie in de tekst de nieuwe alinea moet staan);
4. geen wijzigingen voorstelt.

Zinsniveau

Het gaat op dit niveau om volledige zinnen. Als je in een zin iets wilt veranderen, dan geef je dat pas aan bij het volgende onderdeel, zinsniveau.

Geef per zin aan of je:

1. de zin wilt schrappen;
2. de zin wilt verplaatsen (zo ja, geef dan de nieuwe zinsvolgorde aan);
3. een zin wilt toevoegen (zo ja, formuleer dan de zin, en geef aan waar die komt te staan);
4. geen wijzigingen voorstelt.

Woordniveau

Het gaat op dit niveau om woorden of woordgroepen binnen een zin.

Geef per zin aan of je:

1. een woord(groep) wilt schrappen (zo ja welke);
2. een woord(groep) wilt verplaatsen (zo ja hoe);
3. een woord(groep) wilt vervangen (zo ja waardoor);
4. een woord(groep) wilt toevoegen (zo ja welke en waar);
5. geen wijzigingen van woord(groep)en voorstelt.

Presentatie

Het gaat hierbij om de weergaven op papier (spelling, interpunctie en lay-out).

Geef aan of je:

1. veranderingen wilt aanbrengen in de spelling (zo ja welke);
 2. veranderingen wilt aanbrengen in de interpunctie (zo ja welke);
 3. veranderingen wilt aanbrengen in de lay-out (zo ja welke).
-

Instrumentatie

Op basis van een vragenlijst die onafhankelijk van beide pretestmethoden was opgesteld, moesten de beoordelaars (de studenten) na afloop van ieder onderzoek aangeven hoe ze op grond van CCC-analyse of plus-en-mincommentaar de tekst zouden reviseren. Op deze manier kon worden onderzocht in hoeverre de analyses volgens de verschillende pretestmethoden tot dezelfde revisievoorstellen leiden. Het revisieformulier staat hieronder afgedrukt, met toelichting voor de beoordelaars. Het formulier moest per alinea worden beantwoord aan de hand van een brief met genummerde alinea's en zinnen.

Procedure

Het eerste onderzoek - revisievoorstellen op basis van CCC-analyse - werd individueel uitgevoerd. Na twee oefensessies werden de beoordelaars willekeurig in drie groepen verdeeld en kreeg iedere groep een van de bewonersbrieven en een revisieformulier uitgereikt. De beoordelaars moesten eerst de tekst analyseren op basis van het CCC-model. Daarna moesten ze op het revisieformulier aangeven welke revisies ze noodzakelijk achten in de beoordeelde tekst.

In het tweede onderzoek - revisievoorstellen op basis van plus-en mincommentaren - bleven de beoordelaars in dezelfde drie groepen verdeeld als in het eerste onderzoek. Iedere groep kreeg nu een andere tekst. Na twee gemeenschappelijke instructie- en oefensessies in de afname en de verslaglegging van de plus-en-minmethode nam elke beoordelaar bij vier proefpersonen uit de doelgroep een pretest af. De proefpersonen werden mondeling geïnstrueerd door middel van het voorlezen van een vooraf opgestelde instructie. Iedere beoordelaar maakte op basis van het

commentaar van de vier proefpersonen één revisievoorstel. Het commentaar van de vier proefpersonen werd dus door de beoordelaar geïnterpreteerd en gewogen, en ten slotte verwerkt in een revisievoorstel.

3. Resultaten

De resultaten voor de drie teksten worden hier samengenomen. De teksten verschilden niet significant per pretest of de aard van de voorgestelde revisie (schrappen, toevoegen, verplaatsen of vervangen). Tabel 2 geeft het gemiddeld aantal revisievoorstellen voor de CCC-methode en de plus-en-minmethode, uitgesplitst naar tekstniveau.

Uit tabel 2 blijkt dat de CCC-methode significant meer revisies oplevert dan de plus-en-minmethode (gemiddeld 1.74 versus 0.90), $F(1,17) = 22.94$, $p < .001$. Ook wanneer we kijken naar de verschillende tekstniveaus en de aard van de revisies zijn de verschillen significant. De gemiddelden zijn op alinea-niveau 0.22, op zinsniveau 1.09 en op woordniveau 2.64, $F(2,34) = 86.66$, $p < .001$. Dat deze gemiddelden nogal verschillend ligt overigens voor de hand: ene tekst bevat veel meer woorden dan zinnen, en meer zinnen dan alinea's. De gemiddelden voor de soorten revisies zijn: schrappen 0.91; toevoegen 1.70; verplaatsen 0.59 en vervangen 2.08, $F(3,51) = 32.04$, $p < .001$.

Tabel 2. *Het gemiddeld aantal revisies per methode per tekstniveau uitgesplitst naar aard van de revisie.*

		schrappen	toevoegen	verplaatsen	vervangen
CCC	alinea	0.30	0.50	0.55	0.00
	zin	1.40	1.55	1.10	0.95
	woord	1.95	4.55	0.80	7.30
Plus-Min	alinea	0.01	0.01	0.30	0.00
	zin	0.95	0.95	0.50	1.35
	woord	0.75	2.50	0.25	2.95

Afhankelijk van de methode gebeurt er echter op de verschillende niveaus iets anders. Tabel 3 laat per methode het gemiddeld aantal revisievoorstellen zien, uitgesplitst naar tekstniveau, ongeacht de aard van de revisie.

Tabel 3. *Het gemiddeld aantal revisies per methode uitgesplitst naar tekstniveau.*

	alineaniveau	zinsniveau	woordniveau
CCC	0.34	1.25	3.65
Plus-Min	0.08	0.94	1.61

Uit tabel 3 blijkt dat de verschillen op alinea- en woordniveau heel groot zijn, maar dat de gemiddelden op zinsniveau elkaar veel minder ontlopen. Dit heeft een significante interactie tussen methode en tekstniveau tot gevolg, $F(2,34) = 12.69$, $p < .001$. Op zinsniveau scoort de CCC-methode wel beduidend hoger dan de plus-en-minmethode, maar het verschil is significant minder groot.

Niet alleen de interactie tussen methode en tekstniveau maar ook de interactie tussen methode en aard van de revisie is onderzocht. In tabel 4 staan de resultaten.

Tabel 4. *Het gemiddeld aantal revisies per methode uitgesplitst naar de aard van de revisies.*

	schrappen	toevoegen	verplaatsen	vervangen
CCC	1.22	2.20	0.82	2.75
Plus-Min	0.57	1.15	0.35	1.43

De tabel laat zien dat de gemiddelden voor schrappen en verplaatsen dicht bij elkaar liggen dan voor toevoegen en vervangen. De interactie tussen methode en aard van de revisie was inderdaad significant, $F(3,51) = 3.10$, $p < .05$. Bij de plus-en-minmethode is er nauwelijks verschil tussen schrappen en verplaatsen; bij de CCC-analyse wel. Wel blijft de rangordening gelijk. Verplaatsen komt het minst voor, daarna komen schrappen en toevoegen, en vervangen komt het meest voor.

Ook is gekeken naar de interactie tussen niveau en de aard van de revisie. De volgende tabel geeft de resultaten.

Tabel 5. *Het gemiddeld aantal revisies per methode uitgesplitst naar de aard van de revisies.*

	schrappen	toevoegen	verplaatsen	vervangen
alineaniveau	0.16	0.26	0.43	0.00
zinsniveau	1.18	1.25	0.80	1.15
woordniveau	1.35	3.53	0.53	5.13

Ook de interactie tussen niveau en aard van de revisie is significant, $F(6,102) = 32.38$, $p < .001$. De tabel laat zien dat op alinea-niveau de aard van de revisie vooral verplaatsen is. Op zinsniveau is er betrekkelijk weinig verschil tussen de aard van de revisies. Op woordniveau is de aard van de revisie vooral vervangen.

4. Discussie

Op basis van de discussie in literatuur zou men mogen verwachten dat doelgroepgerichte methoden zoals de plus-en-minmethode meer problemen aan het licht brengt dan een tekstgerichte methode zoals de CCC-analyse, en dus ook tot meer revisievoorstellen leidt. Deze verwachting wordt niet bevestigd. Een belangrijke bevinding van dit onderzoek is dat de CCC-analyse opmerkelijk meer tekstproblemen aan het licht brengt dan de plus-en-minmethode.

Ook de tweede onderzoeksvraag levert een opvallend resultaat op. Men zou verwachten dat een lezergerichte methode meer globale problemen - bijvoorbeeld op alineaniveau - aan het licht zou brengen. Uit de resultaten blijkt dat de CCC-analyse ook op het alineaniveau beter scoort dan de plus-en-minmethode.

Wanneer we naar de aard van de revisievoorstellen kijken, en deze relateren aan de driedeling inhoud, structuur en formulering, dan kan gesteld worden dat ook waar het gaat om inhoudelijke commentaren (schrappen en toevoegen) de CCC-analyse beter scoort. Hetzelfde geldt voor de structuur en de formulering; dit zijn de scores voor verplaatsen en vervangen. Omdat de problemen betreffende inhoud en structuur veelal globale problemen zijn, mag ook op basis hiervan - en dus niet alleen uit de gegevens voor het alineaniveau - geconcludeerd worden dat de CCC-analyse niet alleen lokaal maar ook globaal tot meer revisievoorstellen leidt.

Men zou na dit onderzoek kunnen tegenwerpen dat er geen eerlijke vergelijking is uitgevoerd. Immers, de CCC-analyse is verricht door doctoraalstudenten in de letteren, en de plus-en-minmethode is afgenomen bij de doelgroep, doorsnee-ontvangers van bewonersbrieven. Het lijkt dan logisch dat een CCC-analyse meer problemen aan het licht brengt. Toch is dit niet waar. De plus-en-minmethode is wel afgenomen bij de doelgroep, maar dezelfde studenten moesten de opmerkingen interpreteren en opnemen in een revisievoorstel; het ging hier per student om opmerkingen van vier lezers. Bovendien waren deze studenten extra getraind in het verwerken van commentaren omdat ze de eigen CCC-analyse al hadden uitgevoerd op een andere brief. In elk geval gaat het hier om een vergelijking tussen een plus-en-minmethode zoals die doorgaans in de praktijk wordt uitgevoerd en een tekstgerichte methode die in de toepassingspraktijk niet of nauwelijks afwijkt van andere tekstgerichte methoden. Voor het toepassen van veel tekstgerichte methoden is wel enige deskundigheid vereist. Men zou hier dus eventueel kunnen spreken van een expertgerichte methode. Maar dezelfde deskundigheid is ook ingezet bij de doelgroepgerichte methode. Dus ook op dit punt is de vergelijking correct.

Een tweede discussiepunt is in hoeverre de beide methoden verschillende tekstproblemen detecteren, en dus leiden tot verschillende revisievoorstellen. Hiervoor is nog nader onderzoek vereist. In dit onderzoek ging het alleen om kwantitatieve gegevens. Wel is steekproefsgewijs onderzocht in hoeverre de commentaren overeenkomen zoals verwerkt op de revisieformulieren. In een eerste steekproef is voor de drie onderzochte brieven bij zeven zinnen onderzocht of de verschillende methoden verschillende kenmerken evalueren. In een tweede steekproef is hetzelfde gedaan voor de eerste vijftien zinnen van één brief. Uit de resultaten blijkt in het eerste geval een overlap van 88%, en in het tweede geval van 63%. Het lijkt waarschijnlijk dat de revisievoorstellen

in een kwart van de gevallen verschilt. Nader onderzoek moet uitwijzen in hoeverre dit is toe te schrijven aan verschil in weging ten behoeve van de revisie of aan verschillen in tekstcommentaar.

Met dit onderzoek is een aanzet gegeven tot verdere vergelijking van pretestmethoden. De superioriteit van de doelgroepgerichte pretest wordt in dit onderzoek in elk geval niet bevestigd. Het lijkt wel degelijk de moeite waard om tekstgerichte methoden, zoals de CCC-analyse, nader onder de loep te nemen en verder te ontwikkelen. Over de vraag wat de beste pretestmethode is, is het laatste woord nog niet gezegd.

Noot

1. Met dank aan Hans Hoeken voor de ondersteuning bij de opzet van het onderzoek en voor de hulp bij de statistische verwerking.

Literatuur

- Jong, M.D.T. de, Lentz, L.R., & Zeelen, I., (1995). Kunnen professionele tekstschrijvers voorspellen wat er uit een pretest komt? *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 17, 105-122.
- Jong, M. de & Schellens, P.J., (1995). *Met het oog op de lezer. Pretestmethoden voor schriftelijk voorlichtingsmateriaal*. Amsterdam: Thesis.
- Lentz, L. & Pander Maat, H., (1993). *Wat mankeert er aan die tekst? De evaluatie van voorlichtingsteksten over subsidieregelingen*. Amsterdam: Thesis.
- Renkema, J., (1996). Over smaak valt goed te twisten. Een evaluatiemodel voor tekstkwaliteit. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 18, 324-338.
- Sanders, T. & Sanders, J., (1996). Tekstanalyse als evaluatie-instrument bij tekstherziening. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 18, 310-324.
- Schraver, K.A., (1989). Evaluating text quality: the continuum from text-focused to reader-focused methods. *IEEE Transactions on professional communication*, 32, 238-255.
- Vroom, B., (1987). Publieksonderzoek met behulp van de plus-en-min methode. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 9, 256-271.
- Wijnstekers, M., (1996). Naar de lezer of vanachter het bureau? Een vergelijkend onderzoek naar twee pretestmethoden. Doctoraalscriptie KU-Brabant.